

Етранжизми в сучасній українській мові

Оновлення лексики певної мови відбувається за рахунок внутрішніх процесів – витворення нових слів із вже наявних у мові елементів, і зовнішніх впливів – запозичення іншомовних слів. Внаслідок внутрішніх процесів у мові постають неологізми, а в результаті зовнішніх впливів мова поповнюється іншомовними словами. “Позики з чужих мов раз-у-раз з’являлися і з’являються в українській мові, як і в мові взагалі культурних народів світу” [9: 35]. Основними причинами цього мовного імпорту є мовні контакти, що значно активізувалися із другої половини ХХ ст. внаслідок глобалізаційних процесів в економіці, політиці, науці, культурі та інших сферах суспільної діяльності.

Усі запозичення прийнято розподіляти на *іншомовні слова*, цілком засвоєні мовою [7: 194] та *етранжизми* (або варваризми) – слова, що не адаптувалися до мовної системи і зберігають чужу мовну форму. За такого поділу має значення і фактор часу: іншомовні слова, це ті мовні одиниці, що запозичилися раніше, встигли пристосуватись до мови-одержувача і увійшли до словника цієї мови, наприклад: *футбол, бюджет, технологія*. Етранжизми – це найновіші входження, що перебувають в процесі адаптації до мови-одержувача. Вони можуть як закріпитися у лексиці цієї мови, так і відфільтруватися мовною системою як непотрібні. Такими є, наприклад, слова: *стартап, гаджет, буккросинг*.

Терміни *етранжизм* та *варваризм* є абсолютними синонімами, однак надаємо перевагу першому, оскільки вважаємо його менш емоційно забарвленим. І. В. Качуровський так пояснює етимологію термінів *варваризм* та *етранжизм*: “перший термін – грецького походження (греки всіх чужинців звали варварами – від звуконаслідувального вар-вар, що нібито має імітувати звучання всіх не-еллінських мов), друге – французького” [4: 61]. Термін *етранжизм* не новий для українського мовознавчого дискурсу, крім І. Качуровського ним послуговувався і Ю. Шерех. пишучи, що “...етранжизми, це такі чужі слова, які ще не припасувалися до нашої мови або не цілком припасувалися до неї, і тому мовець відчуває, що вони чужі” [9: 41]. Тож, у статті на позначення усіх чужомовних слів, що не адаптувалися до літературного стандарту вживаємо термін *етранжизм*.

Етранжизми: відкритість чи пуризм?

Різні мови реагують на мовні запозичення у свій спосіб. Одні відкриті до мовних контактів і з легкістю засвоюють нові слова, інші ж навпаки, закриті для чужого впливу і намагаються перекладати запозичення за допомогою власних мовних ресурсів. Останній підхід називають мовним пуризмом (від лат. *purus* – чистий) – крайній вияв турботи про чистоту літературної мови [2: 541], одним з проявів якого є очищення мови від впливу чужомовних запозичень.

Серед слов'янських мов пуристична тенденція помітна у чеській та хорватській мовах. У чеській мові, наприклад, у зв'язку із загрозливим впливом німецької на початку 20 ст. «цілу низку чужих слів, навіть уживаних по всій Європі, заступлено штучними новотворами або відживленими архаїзмами чеського походження, як от: музика – hudba, театр – divadlo, журналіст – novinář» [9: 44].

Із проголошенням Хорватської республіки, пуристичні тенденції у національній мові були досить сильними, особливо впродовж перших років незалежності країни. Велику кількість хорватських слів, які перебували у пасивному лексиконі в той час, як сербсько-хорватська мова була офіційною, було відроджено і уведено в повсякденний ужиток на заміну інтернаціоналізмам [11: 141]. Наприклад, у хорватській мові є питомі відповідники таким інтернаціональним словам як опозиція – *oporba*, комп'ютер – *računalo*, футбол – *nogomet*.

В українській мові пуристичні тенденції ніколи не мали такого впливу. Помірковано пуристична традиція вплинула на термінологічні словники, видані Українською Академією Наук наприкінці 20-х років ХХ ст. [9: 44]. Яскравим прикладом пуризму була праця Олександра Синявського «Зразки простого слова», де автор пропонував заступати інтернаціоналізми питомим українськими словами, наприклад, замість ліквідувати – позбутися, замість енергійно – сильно, жваво, замість автоматичний – саморушний. Нині дослідники констатують відсутність в Україні загального, потужного пуристичного руху за самобутній розвиток української мови у всіх її підсистемах» [1: 4]. Як бачимо з прикладів інших слов'янських мов, такий рух є потрібним на певних етапах розвою мови, особливо за часів активної взаємодії із чужомовними елементами. Такий рух мав би стосуватися як лінгвістичної науки, яка мала б давати фахову оцінку шквалові нових запозичень з погляду потрібності/непотрібності в них, так і суспільства що повинно усвідомлювати свою мовну ідентичність і протистояти «глобалізаційному тиску» на користь власної мови.

Категорія потрібності етранжизмів

У питанні лінгвістичної оцінки етранжизмів однією з основних є категорія потрібності того чи того нового запозичення.

Зараз українська мова перебуває у процесі активного оновлення лексики, зокрема відкрита до іншомовного натиску. Якщо у ХХ ст. вона багато запозичала з російської, то з початку ХХІ ст. йдеться про вплив англійської мови, яка нині має статус *lingua franca* у світі. Мовознавці вже певний час констатують, що «англійські слова і звороти останнім часом активніше поповнюють наш лексикон, ніж російські» [6: 159]. Проте, іноді йдеться не про запозичення нових слів та значень, а про витіснення з обігу питомих українських слів, яке фахівці називають «мовною агресією» [6: 160]. Справді, окремі сфери побутування української мови потерпають від засилля чужих слів англійського походження. Йдеться передовсім про сферу технологій, програмування (ІТ), економіки та бізнесу, відпочинку та розваг.

Ю. Шерех пише, що «у випадках однозначности свого слова і чужого загалом перевагу мусить мати своє слово. ... Але чуже слово може лишитися як другорядний синонім, збагачуючи цим словник. Згодом воно може набрати особливого значення, вузкого або ширшого, і тоді воно стане особливо корисне [9: 45]. У статті «Пуризм в українській мові» (1966 року), дослідник радить помірковано ставитись до запозичень (у статті йдеться про запозичення з російської мови), зокрема: «Треба наважитися поставити мовну греблю або бодай фільтр. Треба сказати, що певні слова треба використовувати, а певних слів краще уникати» [8].

К. Городенська констатує, що в українській мові «на відміну від таких мов, як чеська та польська, процеси запозичень зовсім не контрольовані з погляду доцільності/недоцільності в пропонованих нових лексичних одиницях та основах» [1: 4]. На думку дослідниці, українська терміносистема виявилася «беззахисною, безпорадною перед чужомовним тиском», оскільки в українській мові не вироблено безперервної традиції утворювати терміни на національній основі.

В. Радчук, називає наплив чужих слів в українській мові «іншомовною інтервенцією». Дослідник визнає, що з огляду на домінування англійської мови у світі процес запозичень неминучий, однак попереджає, що: «чимало англіцизмів попросту витісняє з обігу питоми українські слова, а це вже мовна агресія», ілюструючи це недоречністю використання запозичень там, де є влучний український відповідник. (наприклад, не “лиха слава зав контори”, а “низький рейтинг менеджера офісу”) [6: 160].

Хорватська дослідниця Vranka Drljača Margić розрізняє потрібні та непотрібні запозичення (англійського походження). На її думку, англіцизм непотрібен тоді, коли “у мові, що [його] запозичує, існує (адекватний) внутрішній відповідник” [10: 54]. Дослідниця пов’язує категорію потрібності лексичного

запозичення із нейтральним стандартом, вказуючи, що семантичне, функціональне і стилістичне розшарування між запозиченням та його перекладним еквівалентом засвідчує розмежування як всередині самого стандарту так і в межах реляційної пари: стандарт – субстандартний варіант [10: 54].

Однією із ключових ознак літературної (стандартної) мови є її нормативність, що консолідує суспільство: “Літературна мова становить культурне надбання нації, виступає важливим чинником єдності національного мовного простору” [3: 319]. Коли ж норму деформують, у нашому випадку вдаючись до вживання невинуватених запозичень, це призводить до втрати мовним стандартом своєї ключової ролі – бути взірцевим загальнозрозумілим зразком, що не викликає надмірних дискусій, на тлі безміру поетичних, соціальних та територіальних діалектів.

Журналісти є активними співтворцями літературної норми, адже: “у сучасній українській літературній мові літературна норма орієнтується не лише на мовно-художню практику, а й на стандарти мови засобів масової інформації” [3: 319]. Однак, засилля нових запозичень у мові друкованих періодичних видань призводить до втрати нею статусу еталонності і зближує її із поетичною мовою.

Я. Мукаржовський відзначає, що слова “нерідко запозичують завдяки їхній новизні і незвичайності, відповідно через потрібність в актуалізації” [5: 334]. *Актуалізація* – це основна функція поетичної мови. “Актуалізація протилежна автоматизації, і, відповідно, є деавтоматизацією будь-якого акту: чим більше автоматизований акт, тим менше його проведення супроводжується свідомістю; чим сильніше він актуалізований, тим повнішим є його усвідомлення” [5: 328]. Проте, чеський лінгвіст зазначає, що і в літературній мові допускається актуалізація і як приклад наводить журналістський стиль, де актуалізована мовна одиниця має в першу чергу привернути увагу читача.

До прикладу наведемо декілька контекстів вживання етранжизму **апгрейд**, дібраних із сучасних українських засобів масової інформації. Як видно з контексту, етранжизми швидше актуалізують, аніж автоматизують зміст, що безумовно привертає увагу, однак супроводжується певними інформаційними втратами:

АПРЕЙД ім. – від англ. “**upgrade** – 1) удосконалена [новітня, модернізована] версія 2) вдосконалювати // вдосконалити, уновітнювати // уновітнити, модернізувати // модернізувати 3) поліпшувати // поліпшити, покращувати // покращити, підвищувати // підвищити якість 4) збагачувати // збагатити 5) підносити // піднести (статус тощо)” [АУСНМ].

• “**Апгрейд**” із найзапитанішої у світі професії” (назва статті, газета “День”, 15.01.2016)

- “**Апгрейд** Феміди: Посилення позицій президента чи шлях до незалежності судів?” (назва статті, сайт новин “112”, 3.02.2016)
- “У цей час авіакомпанії розпочинають **апгрейд** від економ-класу до «бізнесу», і найкращі місця звільняються” (у статті “13 секретів авіакомпаній, про які вони не розкажуть нам”, “Українська права”, 24.02.2016)

В Україні з’являються ініціативи із пошуку питомих відповідників етранжизмам в інтернеті. Йдеться про сайт Словотвір (<http://slovotvir.org.ua/>), що своєю метою визначає “колективний пошук адекватних перекладів”. Науковий супровід платформи здійснює Іван Ціхоцький, доцент Львівського університету. Користувачі сайту пропонують власні варіанти чужизмам, як от **лайк** – *вподобайка, любчик, уподобання, мені подобається, вподоба* та інші. (на загал 23 переклади). Однак, ресурсу бракує фахової оцінки пропонованих варіантів, а також слів, яким пропонують шукати відповідники. Наприклад, слова *шлагбаум, футбол* та *готель* навряд чи можна віднести до етранжизмів.

Висновки

Одним із важливих джерел збагачення лексики є мовні запозичення, що в умовах нинішніх глобалізаційних процесів значно поживалися. Дослідники констатують, що зараз українська мова найбільше слів запозичує з англійської. Мода на англіцизми, що побутує у засобах масової інформації, на думку деяких дослідників, набуває загрозливого характеру. Констатуємо відсутність поміркованого пуризму в сучасній українській мові, що призводить до хаотичного запозичення англіцизмів.

В оцінці нових запозичень важливою є категорія потреби. Якщо етранжизм можна заступити адекватним питомим відповідником, його слід вважати надлишковим. В першу чергу це стосується зразків літературної мови, як от текстів засобів масової інформації, які покликані бути зріцями. Актуалізація, як основна функція етранжизмів у журналістських текстах, які були розглянуті для прикладу, вказує на те, що ці мовні елементи покликані радше привернути до себе увагу, аніж інформувати читача.

Крім того, бракує комплексної фахової оцінки етранжизмів, що нині постають в українській мові, та порад щодо заміщення надлишкових нових запозичень питомою лексикою. Перспективним вважаємо фаховий лінгвістичний аналіз нових запозичень та розроблення рекомендацій щодо заміщення надлишкових запозичених елементів питомим українськими словами.

Література

1. Горденська К. Г. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. вип. VIII. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 3-9.

2. Єрмоленко С. Я. Пуризм. Українська мова. Енциклопедія. Видання третє, зі змінами і доповненнями. К.: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 563-564.
3. Єрмоленко С. Я. Літературна мова. Українська мова. Енциклопедія. Видання третє, зі змінами і доповненнями. К.: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 318-319.
4. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм : (стилістика). Ніжин, 1994. – 136 с.
5. Мукаржовський Я. Мова літературна і мова поетична / Я. Мукаржовський // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С. 324-342.
6. Радчук В. Мова в Україні: стан, функції, перспективи // Філологічні семінари. – Вип. 3. – К., 2000. – С. 153-162.
7. Ткаченко О. Б. Запозичені слова. Українська мова. Енциклопедія. Видання третє, зі змінами і доповненнями. К.: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 202.
8. Шевельов Ю. В. Пуризм в українській мові / Ю. В. Шевельов // Українські вісті. – Новий Ульм. – Номер від 5. 06.1966.
9. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен: Вид-во “Молоде життя”, 1951. – Ч. 3: Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства. – 402 с.
10. Margić Branka Drljača. Leksički paralelizam: je li opravdano govoriti o nepotrebnim posudenicama (engleskoga podrijetla)? // FLUMINENSIA: Journal for philological research, Vol.23 No.1. – Rijeka, 2011. – str. 53-66.
11. Muhvić Dimanovski Vesna. New Concepts and New Words – How Do Languages Cope With the Problem of Neology? // Collegium Antropologicum, Vol. 28 – Supplement 1. No. 1. – Zagreb, 2004. – p. 139-146.

Джерела

- АУСНМ** Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови: Фізика та споріднені науки . English-ukrainian-english dictionary of scientific language: Physics and related sciences. – Вінниця: Нова Книга, 2010. – Ч.1: Англійсько-українська / Уклад. О. Кочерга, Е. Мейнарович. – 1390 с.

Olena DIUNDYK

Loanwords in modern Ukrainian language

The article is analyzed new loans in the modern Ukrainian language. Two possible ways of response to new loans are considered: openness of language and tendency to purism. The experience of other Slavic languages is taken into consideration while analyzing purism, in particular Czech and Croatian. On the issue of linguistic evaluation of new loans major category is the necessity of these loans. There is a tendency that the English words and phrases recently actively fill up our lexicon than Russian. Sometimes it is not about borrowing new words and meanings, but about the displacement of Ukrainian words, which experts call “linguistic aggression”.

УДК 811.161.2.373.374.